

NGHIÊN CỨU TẠO HÌNH HOA VĂN TRÊN TRANG PHỤC TRUYỀN THỐNG CỦA NGƯỜI PHÙ LÁ Ở TỈNH LÀO CAI

I NGUYỄN THỊ QUỲNH HƯƠNG

Email: quynhuong23032001@gmail.com

K11A - Thiết kế đồ họa, Trường ĐHSP Nghệ thuật Trung ương

RESEARCH ON CREATING PATTERNS ON TRADITIONAL COSTUME OF THE PHU LA PEOPLE IN LAO CAI PROVINCE

TÓM TẮT

ABSTRACT

Hoa văn là hình trang trí được vẽ, chạm, khắc trên các đồ. Hoa văn thường mang tính đặc thù của mỗi vùng lãnh thổ, mỗi quốc gia. Bên cạnh các truyền thống cổ xưa, lễ hội hay chữ viết, hoa văn cũng là một yếu tố quan trọng thể hiện được văn hóa của đất nước hay một nền văn minh. Với sự đa dạng của các dân tộc khác nhau nên nghệ thuật tạo hình hoa văn trên trang phục truyền thống các dân tộc Việt Nam cũng nhờ đó mà trở nên phong phú. Hoa văn trên trang phục truyền thống dân tộc vừa là sản phẩm vật chất của lao động vừa là sản phẩm văn hóa biểu hiện kỹ thuật thủ công và quan niệm thẩm mỹ của mỗi dân tộc. Nổi bật tại mảnh đất Lào Cai là dân tộc Phù Lá với hệ thống hoa văn trang phục truyền thống dân tộc được tạo hình, sử dụng mang nhiều ý nghĩa biểu tượng. Mỗi mỗi biểu tượng được gắn trên các vị trí của mỗi trang phục đều mang quan niệm và triết lý riêng của người dân nơi đây.

Từ khóa: Hoa văn, Trang phục, dân tộc, nghệ thuật tạo hình Âm nhạc thế kỷ XX

Patterns, intricate decorative motifs, are commonly drawn, carved, or engraved onto various objects. They often bear a unique regional or national identity. Beyond their association with ancient traditions, festivals, and written forms, patterns serve as significant conduits for expressing a country's cultural heritage and civilization. With a diverse array of ethnic groups, the art of adorning traditional Vietnamese costumes with patterns has flourished, reflecting both the labor-intensive craftsmanship and the aesthetic perspectives of the nation. Notably, in Lao Cai, the Phu La ethnic group showcases a rich system of traditional costume patterns imbued with profound symbolic meanings. Each symbol meticulously positioned on these costumes encapsulates the unique concepts and philosophies of the local community.

Keywords: Pattern, Costume, ethnicity, visual arts, Music of the twentieth century

1. Đặt vấn đề

Nhóm người Phù Lá vốn sinh sống ở trên những miền núi cao nên cuộc sống đồng bào chủ yếu là hình thức tự cung tự cấp. Vì vậy, những dụng cụ sinh hoạt cũng như trang phục, được sản xuất ra từ những nguyên vật liệu có sẵn trong tự nhiên. Từ xa xưa, người Phù Lá đã biết trồng bông để tự dệt vải, khâu vá, thêu thùa. Với sự cần cù trong lao động sản xuất, trí tưởng tượng cùng đôi bàn tay khéo léo đã tạo nên những tác phẩm nghệ thuật độc đáo, thể hiện qua những nét hoa văn trên bộ trang phục mang bản sắc riêng của tộc người. Cách trang trí và những đường nét trên hoa rất tinh tế, cách tạo hình và bố cục hoa văn đã chạm vào cảm xúc của người dân, một cách kích thích sự bảo tồn và phát triển nghệ thuật.

2. Tạo hình hoa văn trên trang phục truyền thống của người Phù Lá ở tỉnh Lào Cai

2.1. Khái quát chung về trang phục của người Phù Lá

Người Phù Lá là một cộng đồng dân cư thuộc địa phận tỉnh Lào Cai. Cũng như nhiều dân tộc sinh sống ở các vùng núi cao, người dân nơi đây đã tìm cho mình những đặc điểm nhận diện thị giác khác biệt với những người đồng bào dân tộc khác. Thông qua trang phục, người ta có thể nhận biết được nhanh chóng đặc điểm của đồng bào dân tộc Phù Lá. Hoa văn trang trí trên trang phục của người Phù Lá, được cách điệu những hình ảnh từ vạn vật trong thiên nhiên, trong đời sống. Thiên nhiên Tây Bắc đa sắc, đa màu và vô cùng đẹp đã được chủ nhân của nó ghi lại trong

ARTS

tác phẩm của mình. Người Phù Lá có đến hơn 20 mẫu hoa văn để làm phong phú và tạo điểm nhấn cho trang phục của mình, trên nền màu áo chàm tượng trưng cho núi rừng. Các hoa văn trên trang phục của người Phù Lá phần lớn đều theo một loại hình “kỷ hà”. Đó là những đường vạch, gạch nhỏ chắp nối trên các đường viền đậm, dài hoặc gãy góc để tạo ra các hình khối tam giác, hình chữ nhật, hình vuông hay hình thoi... Các khối hình trong đó chắp nối sát nhau rất ăn khớp trên các đường viền thẳng, chéo, ngang, dọc của chúng để tạo ra hai đường thẳng song song sát nhau. Các hình khối cũng có thể chắp nối nhau theo bố cục cân xứng, nên các đường hoa văn có thể chạy ngược chiều... tạo tính nhịp điệu cho tổng thể một đồ án trang trí. Hoa văn được lặp đi lặp lại theo một cách logic, đăng đối, hài hòa. Hoa văn được thể hiện từ ý tưởng mô phỏng thế giới thiên nhiên, cây cối, hoa lá và các con vật. Đó là những yếu tố tự nhiên có ảnh hưởng trực tiếp đến đời sống xã hội, được tộc người khắc họa, thể hiện thành những mô típ hoa văn trên trang phục. Cầu cho mùa màng tươi tốt, cuộc sống ấm no, hạnh phúc.

Người Phù Lá gồm hai tộc người chính, là nhóm Pu La và nhóm Xá Phó, ở mỗi nhóm sẽ có những đặc điểm tương đồng, khác biệt nhất định.

Ở nhóm Pu La, các hoa văn trang trí trên trang phục không nhiều nhưng vẫn có sự kết hợp hài hòa giữa biểu tượng khái quát, điển hình hóa tự nhiên và biểu tượng văn hóa tộc người. Biểu tượng ấy không chỉ biểu thị những cái đã hoàn thành trong quá khứ hoặc ở hiện tại mà còn chưa cái đang phát triển.

Phụ nữ dân tộc Phù Lá trong trang phục truyền thống (nhóm Xá Phó) Nguồn: <https://baodantoc.vn/dinh-cao-nghe-thuat-tren-trang-phuc-nguoi-xa-pho-1638353283089.htm>

Ở nhóm Xá Phó, nhìn chung trong tạo hình hoa văn không có sự khác biệt ở các độ tuổi hay ở người cùng ngành mà chỉ phân biệt theo giới tính. Tuy nhiên, ở mỗi lứa tuổi lại có những mô típ trang trí trang phục mang ý nghĩa biểu trưng riêng. Tìm hiểu ý nghĩa của các biểu tượng hoa văn trang trí, chúng ta biết về chủ nhân của bộ trang phục, cũng như ẩn ý đằng sau những mô típ trang trí mà tộc người sử dụng. Các mẫu hoa văn, mỗi mẫu lại ẩn chứa trong mình những

tình cảm, sự sáng tạo, những câu chuyện riêng, cảm nhận thẩm mỹ mang tính chất vùng, miền, cũng như sự khéo léo, kinh nghiệm thêu thùa của mỗi người trên từng sản phẩm trang trí.

Trang phục nam giới và nữ giới dân tộc Phù Lá (nhóm Pu La) Nguồn: <https://baolaocai.vn/net-dep-nguoi-phu-la-post12326.html>

2.2. Thủ pháp tạo hình hoa văn

Đối với nhóm Pu La trên áo không thêu ghép hoa văn phủ kín trang phục như nhóm Xá Phó. Thủ pháp tạo hình được thể hiện rõ nhất trên trang phục phụ nữ Phù Lá. Trên áo phụ nữ của nhóm Pu La thường được trang trí bằng cách kết hợp bởi 2,3 những đường dải viền vải nhỏ chạy song song thường có tông màu nóng như đỏ, cam, trắng hoặc đỏ, xanh, trắng trên các đường cong của tà áo, cổ áo, gấu áo. Số lượng viền vải phụ thuộc vào đối tượng sử dụng. Yếm được dùng để mặc ở ngoài lớp áo, phần trang trí có cùng mô típ, cùng dạng thức thêu “phẩy tiêu” (dải vải dài thả dọc thắt sau lưng) hoặc cũng có thể là một mô típ hoa văn khác. Trang phục nam giới của nhóm Pu La không trang trí hoa văn. Trang trí trang phục của nhóm Pu La ban đầu là sự sao chép lại các hình ảnh từ thiên nhiên nhưng trải qua thời gian họ đã biết cách điệu, giản lược hoặc thêm bớt những để trở thành những mô típ trang trí đặc trưng của tộc người. Có 3 dạng thức trang trí yếm khác nhau, tại Lào Cai thường xuất hiện dạng yếm thứ nhất và thứ hai:

Dạng thứ nhất: Là mẫu yếm được can một lớp vải màu trước khi trang trí hoa văn. Ở phần thân trước, hoa văn được trang trí ở đây là sử dụng kỹ thuật đề chéo sợi chỉ màu trên mặt phải của vải, theo hình chữ X tạo thành hai hàng hoa văn. Hình hoa tám cánh được cách điệu bằng đường nét của hình kỷ hà, giới hạn trong bố cục hình chữ thập và trong hình tròn. Hai cánh hoa luôn được xếp thành một cặp, thêu cùng một màu, sao cho khi ghép có cánh hoa có bốn màu và quay về bốn phía. Xen kẽ giữa chúng là hoa văn hình núi. Thân sau được chia làm ba mảng hoa văn. Hàng hoa văn thứ nhất là các mẫu thêu hình tam giác

ARTS

nhỏ, bên trong chứa họa tiết hình con ốc núi, những hình tam giác này được ghép cạnh đáy hoặc đỉnh quay vào nhau tạo thành mô típ hình thoi chạy hết mảng trang trí. Hàng hoa văn thứ hai vẫn là các họa tiết hình tam giác, nhưng thay đổi bố cục để tạo thành một dạng thức khác. Ở phần trang trí cuối của yếm được bài trí bởi bố cục hình tam giác cân. Mỗi góc nhọn có đính một túm len nhiều màu với nhiều vẻ mang hàm ý về vấn đề tâm linh nào đó, để xua đuổi cái xấu.

Dạng thứ hai: Thay vì được can một lớp vải màu như dạng thứ nhất, ở dạng thứ hai, hoa văn được trang trí trực tiếp trên nền vải chàm. Cũng bởi không có lớp vải can nên màu sắc của vải chàm trở nên nhẹ nhàng, nhã nhặn hơn khiến cho dạng yếm này phù hợp và được đa phần phụ nữ Phù Lá lớn tuổi lựa chọn.

Dạng thứ ba: Ở trên yếm thường thêu hoa văn hình hoa, lá, bướm theo lối tả thực. Kỹ thuật thêu kéo dài sợi chỉ về một hướng, không đẽ chéo như dạng thứ nhất. Phần hoa văn chính thường thêu một bông hoa lớn ở chính giữa, xung quanh là hình hoa, lá hoặc hình bướm thơ nguyên tắc đối xứng qua trung tâm.

Trang phục nam giới của nhóm Pu La không trang trí hoa văn. Trang trí trang phục của nhóm Pu La ban đầu là sự sao chép lại các hình ảnh từ thiên nhiên nhưng trải qua thời gian họ đã biết cách điệu, giản lược hoặc thêm bớt những đề trở thành những mô típ trang trí đặc trưng của tộc người.

Hoa văn thêu dân tộc Phù Lá (nhóm Pu La)
Nguồn: <http://www.vhntdng.vn/root/pages/nghien-cuu-khoa-hoc-33117293/tin-bai-42101110/tin-tuc-su-kien-48824495/hoa-van-tren-trang-phuc-dan-toc-391047343/web-dev.aspx>

Ở nhóm Xá Phó, trang trí trang phục của cư dân nhóm này rất phong phú, đa dạng và được trải dài trên toàn bộ bề mặt vải với những quy định hết sức nghiêm ngặt. Các mô típ hoa văn được thống nhất ở dạng hình học đơn giản, rõ ràng như hình vuông, chữ nhật, hình quả trám (hình thoi)... Trên áo của phụ nữ Xá Phó được cắt vải riêng từng mảnh, thêu, kết, cườm sau cùng mới ráp nối, nhưng hoa văn vẫn đảm bảo tính liên hoàn, không bị lệch hay khi tách rời từng mảnh

vải thì vẫn phân phần chính phần phụ. Các hoa văn được sử dụng thường lấy từ hiện tượng tự nhiên như cây cỏ, hoa lá, mây, mưa, sấm chớp... Nhóm Xá Phó tuyệt nhiên không dùng trực tiếp những hình ảnh đó mà còn có quá trình cách điệu được sàng lọc, gắn với tư duy sau đó được lưu truyền trong nhóm từ đời trước đến đời sau.

Hoa văn thêu kết hợp cườm trên trang phục Phù Lá (nhóm Xá Phó)
Nguồn: <https://nhandan.vn/dan-toc-phu-la-post723933.html>

Bố cục hoa văn trên áo phụ nữ Xá Phó chia làm 3 phần: Phần ngực, phần thân áo, phần tay. Phần ngực áo là phần chính và phải bắt buộc trang trí theo quy ước chung của dân tộc, khi chưa hoặc không trang trí phần này nhất thiết không được sử dụng. Về phần thân áo vẫn có thể sử dụng nếu chưa hoặc không trang trí. Đây là đặc trưng quan niệm, tín ngưỡng của nhóm Xá Phó ở Lào Cai. Mẫu áo dành cho phụ nữ (thiếu nữ đến trung niên) được coi là đa dạng nhất trong trang trí hoa văn. Khác với người già và trẻ em, áo của phụ nữ Xá Phó thường ưa thích kết hạt cườm trên áo bằng các hạt “á mi chi lế” (thuộc họ Ý dĩ). Thường có hai loại mẫu áo là kết cườm hoàn toàn hoặc kết cườm xen lẫn chỉ thêu. Loại thứ nhất là mẫu áo kết cườm hoàn toàn. Ở phần ngực áo, các hạt được kết dính thành hoa bốn cánh chạy thành các dây hoa. Xen giữa là các hạt cườm kết dày chạy dọc theo hàng ngang thành sọc màu trắng ngà nổi bật trên nền vải chàm. Phần thân áo của loại thứ nhất thường thêu theo mô típ hoa văn hình da của rắn, trăn, tia chớp... Ở trên cổ và ngực áo cũng được kết cườm xen lẫn các hoa văn thêu. Loại thứ hai, hạt cườm được đính xen lẫn với các hoa văn thêu bằng chỉ màu. Nhìn tổng thể, bố cục hay hoa văn trên trang phục nhóm Xá Phó không bị lẫn với các nhóm dân tộc khác. Trang phục Xá Phó được trang trí đặc trưng, có sự khác biệt theo lứa tuổi. Sự phân bố hoa văn, bố cục được nhắc lại theo những nhịp điệu riêng tạo ra nhiều mô típ trang trí. Các hoa văn được cách điệu từ những hình kỷ hà vốn là những đường thẳng khỏe khoắn, mạch lạc, nhưng nhờ sự sáng tạo của nhóm mà chúng trở nên mềm mại, tinh tế, yêu điệu hơn. Trang phục của nhóm không đơn thuần chỉ để mặc thường ngày mà họ đã thổi linh hồn và nâng chúng trở thành những tác

phẩm nghệ thuật có giá trị thẩm mỹ, ứng dụng mà thẩm nhận giá trị văn hóa. Trang phục nam Xá Phó cũng giống như nhóm Pu La, phần trang trí hoa văn rất ít và chỉ nằm trên mép của các cổ tay, nẹp áo, gấu áo và phần can rập của hai mép vải ở chính giữa sống lưng. Dải hoa văn hình mắt cua, được tạo bởi hạt cườm có bố cục chữ T nằm dọc sống lưng người mặc và bám theo các mép áo, vạt, tà, gấu. Áo nam nhóm Xá Phó không dùng khuy cài như các dân tộc khác mà dùng chính dải hoa văn trang trí hai bên nẹp áo để giữ áo.

2.3. Màu sắc của trang phục và hoa văn

Ở nhóm Pu La, dựa vào đặc điểm màu sắc và kích thước của phần vải can trên áo giúp ta có thể cảm nhận tâm tư, đoán được lứa tuổi của nhóm người phụ nữ Pu La. Áo của nữ giới Pu La với phần can vải màu xanh lá hoặc xanh dương. Nếu là phụ nữ trẻ, phần vải can thường có màu xanh sáng hơn và diện tích lớn hơn. Nếu là phụ nữ lớn tuổi, phần vải can thường cũng có màu xanh nhưng sắc đậm và sẫm hơn, phần vải can cũng sẽ nhỏ hơn. Khi nhìn trang phục của nhóm Pu La, đa phần ta đều sẽ thấy màu đen của vải chàm. Dù là phụ nữ trẻ tuổi hay lớn tuổi, dù chọn vải sáng màu hay sẫm màu, nhưng khi kết hợp với màu đen đặc trưng của vải chàm bông chốc khiến cho tổng thể bộ trang phục không bị quá chói, quá nổi mà thay vào đó là cảm giác ôn nhu, hiền hòa, dung dị nhờ vào sự phối hợp nhịp nhàng các mảng màu.

Ở nhóm Xá Phó, màu sắc cơ bản được sử dụng là vàng cam như nghệ và đỏ - hai gam màu nóng vô cùng sặc sỡ, để làm ôn hòa, nhã nhặn cho trang phục, những người có đôi bàn tay khéo léo và khả năng thẩm mỹ tốt đã phối hai màu sắc ấy với gam màu trắng để làm dịu đi sắc độ chói, rực rỡ của màu nguyên chất. Không chỉ vậy, họ còn làm dịu đi những gam màu nóng bằng cách đặt cạnh những gam màu lạnh. Khi thực hiện trang trí, lượng màu được gia giảm, thay đổi sắc độ liên tiếp cho phù hợp nhưng vẫn giữ được tông màu chủ đạo. Nổi bật nhất là màu trắng của các dải hạt cườm trắng trên áo tương phản với màu chàm đen của nền vải như thể hiện sự trong sáng trong các tâm hồn thiếu nữ. Trong quá trình tìm hiểu, chúng tôi đã phát hiện một giá thiết: dường như đồng bào tộc Phù Lá xưa kia không dùng đồ trang sức bạc như các đồng bào khác (Mông, Thái...), chính vì vậy, các hạt cườm được sử dụng với sắc trắng tinh khôi đem ý nghĩa là xua đuổi tà khí và bảo vệ con người.

2.4. Giá trị nghệ thuật của hoa văn

Trang phục truyền thống của người Phù Lá không chỉ mang đậm bản sắc văn hóa mà còn chứa đựng những giá trị nghệ thuật, giá trị lịch sử của từng tộc người, tồn tại từ nhiều đời, là thông điệp của quá khứ để lại cho ngày nay. Đến các gia đình người Phù Lá, bên bậc cửa là những người phụ nữ lớn tuổi đang tỉ mỉ

thêu từng họa tiết hoa văn, với họ từng đường kim, mũi chỉ không đơn giản là để hình thành một bộ trang phục, mà nó mang ý nghĩa bảo tồn những nét đẹp truyền thống văn hóa lâu đời, nhất là trong đời sống xã hội hôm nay đang ngày càng phát triển, hội nhập kéo theo sự lai căng, xâm thực giữa các nền văn hóa.

Nghệ thuật trang trí hoa văn trên trang phục của người Phù Lá là sự sáng tạo, mang đậm các yếu tố riêng của chị em phụ nữ, họ biết chất lọc và sử dụng hoa văn để trang trí cho những bộ váy áo được đẹp hơn, hấp dẫn và độc đáo hơn. Đây cũng chính là yếu tố quan trọng để giúp người Phù Lá tạo nên cho tộc người mình một kiêu trang phục riêng. Trải qua quá trình phát triển, trang phục của người Phù Lá đã trở thành một sản phẩm văn hóa phản ánh toàn diện về đặc điểm sinh sống, phong tục, tập quán, tôn giáo, lễ nghi... Trang phục của người Phù Lá độc đáo trong lối tạo dáng và phong cách thẩm mỹ, khó trộn lẫn với bất kì dân tộc nào. Trang phục của họ có nét đẹp truyền thống nhưng đồng thời mang cả dáng dấp hiện đại. Hoa văn trang trí trên trang phục là hình ảnh tượng trưng mang tính chất thông điệp, được sử dụng nhằm chỉ một ý nghĩa nào đó theo mối quan hệ ước lệ giữa sự vật bên trong với sự vật bên ngoài. Trang trí trên trang phục dân tộc Phù Lá tuy ít, nhưng mô típ hoa văn đều mang tính biểu tượng, biểu trưng có ý nghĩa gắn với đời sống thường nhật, văn hóa tâm linh được cộng đồng những người làm ra trang phục và sử dụng chúng yêu dùng. Hoa văn trang trí của dân tộc Phù Lá là sản phẩm vật chất của lao động, đồng thời cũng là sản phẩm văn hóa, là biểu hiện sinh động gắn liền với khả năng thẩm mỹ. Mỗi dân tộc có cách tạo hình trang trí và sử dụng trang phục theo những đặc điểm văn hóa riêng của mình. Đó là sự thể hiện một mặt bằng người dân có trình độ thẩm mỹ cao, một đời sống tâm hồn giàu mỹ cảm nguyên sơ mà phong phú, hòa quyện với cảnh sắc thiên nhiên. Nó đã vượt qua giá trị sử dụng thông thường để đạt đến trình độ cao của thẩm mỹ dân gian. Có thể thấy cùng với tiếng nói, hoa văn dân tộc là một di sản văn hóa truyền thống độc đáo mang đặc trưng riêng rất dễ nhận biết của mỗi tộc người. Có thể khẳng định, hoa văn của người Phù Lá cũng là một trong những nguồn sử liệu quý giúp ích cho các nhà khoa học khi nghiên cứu về lịch sử văn hóa tộc người.

3. Kết luận

Phù Lá là dân tộc ít người, cư trú đa phần ở các tỉnh miền núi phía Bắc Việt Nam, trong đó có Lào Cai - nơi quần cư lâu đời. Giống như bao dân tộc anh em khác, trang phục dân tộc của người Phù Lá cũng mang trong mình những đặc trưng riêng, mang đậm đà bản sắc vô cùng độc đáo, góp phần vào sự đa dạng trong văn hóa, trang phục các dân tộc thiểu số nói chung. Người Phù Lá với hệ thống hoa văn thể hiện sức sáng tạo để làm phong phú và tạo điểm nhấn cho trang phục của mình, được thể hiện từ ý tưởng mô

ARTS

phong thể giới thiên nhiên, cây cối, hoa lá và các con vật trên nền áo chàm tượng trưng cho núi rừng Tây Bắc. Trang phục của người Phù Lá độc đáo trong lối tạo dáng và phong cách thẩm mỹ khó trộn lẫn, có nét truyền thống nhưng lại mang dáng dấp hiện đại. Không chỉ là nhân chứng cho lịch sử phát triển, hoa văn trên trang phục truyền thống của Việt Nam còn là nhân tố tạo nên giá trị và bản sắc của quốc gia. Sự phong phú và đa dạng của hoa văn trên trang phục dân tộc thiểu số ở Việt Nam phản ánh sức sáng tạo của cộng đồng theo thời gian, theo không gian trong tạo dựng cuộc sống và vun đắp các thành tựu văn hóa, văn minh qua nhiều thế hệ. Những tài nguyên di sản này hiện đang được bảo tồn và phát huy theo các công ước, hiến chương quốc tế và luật quốc gia.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. **Trần Thùy Bình (2005)**, *Giáo trình mỹ thuật trang phục*, Nxb Giáo dục, Hà Nội.
2. **Hoàng Thị Đào (2016)**, *Nghệ thuật trang trí trên trang phục của người Phù Lá ở Tây bắc Việt Nam*, Luận án Tiến sĩ Văn hóa học, Học viện Khoa học xã hội Việt Nam.
3. **Đỗ Đức (2022)**, *Trang phục và nét văn hóa các dân tộc thiểu số phía bắc Việt Nam*, Nxb Mỹ thuật, Hà Nội.
4. **Hoàng Thị Mong, Ma Thị Tiên (1994)**, *Trang trí dân tộc thiểu số*, Nxb Văn hoá Dân tộc, Hà Nội.
5. **Hoàng Nam (2013)**, *Tổng quan văn hoá truyền thống các dân tộc Việt Nam*, Nxb Văn hoá Thông tin, Hà Nội.
6. **Nguyễn Thu Phương (2005)**, *Trang phục Việt Nam từ truyền thống đến hiện đại*, Nxb Lao động, Hà Nội.
7. **Đoàn Thị Tinh (2007)**, *Trang phục Việt Nam*, Nxb Mỹ thuật, Hà Nội.